

VATVÂT, Reşidüddin

(رشيد الدين وطواط)

Reşidüddin Muhammed b. Muhammed
b. Abdilcelil el-Ömerî el-Fârûkî
(ö. 573/1177)

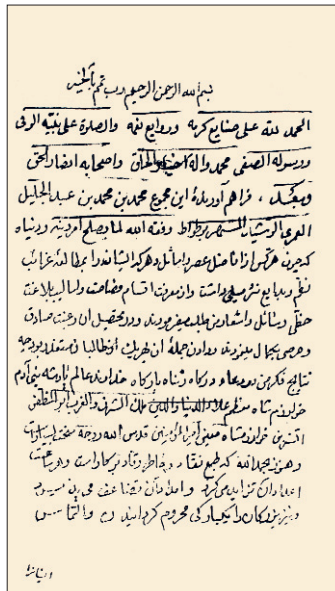
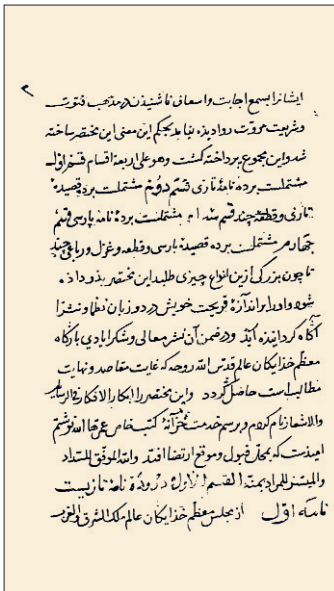
Fars şairi, münşî.

481-487 (1088-1094) yılları arasında Belh'te doğduğu tahmin edilmektedir. Tezkirelerde soyu Hz. Ömer'e kadar ulaştırılır. Bazı kaynaklar kısa boylu, cılız ve kel olduğu için, Devletşah ise keskin / beliğ üslûbundan dolayı "Vatvât" (yarasa, iri dağ kırılacağı; ahmak) lakabıyla şöhret bulduğunu kaydeder. Hayatına dair fazla bilgi yoktur. Belh'teki Nizâmiye Medresesi'nde Ebû Sa'd (Saîd) el-Herevî ve Ziyâeddin Sadrûleimme'den ders alıp temel eğitimi tamamladı; daha sonra Hârizm'e giderek ünlü dilci Zemahşerî'nin derslerine katıldı. Kısa sürede Arap, Fars dili ve edebiyatında kendi zamanının önde gelen şair ve münşîlerinden biri olarak şöhrete kavuştu. İnşâ konusundaki yeteneği sayesinde Hârizmşah Sultanı Atsız b. Muhammed'in (1128-1156) sarayında Dîvân-ı İnşâ reisliğine kadar yükseldi ve hayatının sonuna kadar Hârizmşah sultanlarının hizmetinde bulundu. Bir ara hasımları yüzünden Sultan Atsız'ın gözünden düştüyse de sultana yazdığı şiirlerle kendini affettirip yeniden eski itibarına kavuştu. Atsız'ın ölümünün ardından oğlu Sultan İlarıslan'a (1156-1172) hizmet etti. Onun zamanında da divandaki görevini yaklaşık on yedi yıl sürdürdü. Atsız ve halefleriyle dönemin diğer bazı hükümdarları ve önemli devlet

adamları için methiyeler yazdı. Devrin pek çok sanat ve ilim adamıyla temas kurarak kendileriyle mektuplaştı. Bunlar arasında Evhadüddin-i Enverî, Hâkânî-i Şirvânî, Muizzî, Cemâleddin-i İsfahânî, Sûzenî, Hasan-ı Gaznevî ve Edîb Sâbir gibi şairler bulunmaktadır. Saraydaki üstün konumu, kendini aşırı derecede beğenmesi ve bazı çağdaşlarının şiirlerine ağır eleştiriler yöneltmesi sebebiyle birçok düşman kazandı ve zaman zaman bunlar tarafından hicvedildi. Vatvât Hârizm'de vefat etti.

Dindar kişiliğiyle tanınan Vatvât'ın eserlerinden Sünnî olduğu anlaşılmakta. Selçuklu Sultanı Sencer ile Katavân savaşında şehid düşen Hanefî âlimi Hüsameddin Ömer b. Abdülazîz el-Buhârî için yazdığı bir şiirindeki bazı ifadelerden fıkhîta Hanefî mezhebini benimsediği izlenimi edilmektedir (İA, XIII, 239). Farsça yanında Arapça da bilen Vatvât, özellikle nesir alanında ortaya koyduğu Arapça ve Farsça eserlerle haklı bir şöhrete ulaşmış, çağdaşları ve tezkire müellifleri tarafından övgüyle anılmıştır. Resmî yazışmalardan ve şahsî mektuplarından teşekkül eden münşeati çok değerlidir ve içerdikleri tarihî bilgiler bakımından büyük önem taşımaktadır. Vatvât'ın Türk tarihini de yakından ilgilendiren mektupları ve risâleleri özellikle Hârizmşahlar'ın siyasal, sosyal ve kültürel tarihiyle onların Selçuklular'la siyasî mücadelelerinin kronolojik olarak takip edilebilmesi açısından birinci elden kaynaklar ve belgeler arasında yer almaktadır.

Eserleri. Vatvât'ın *Hadâ'îku's-sihr*'ini neşreden Abbas İkbâl Âştîyânî onun yirmi bir eserinden bahsetmiş (*Hadâ'îku's-sihr*, neşredenin girişi, s. nb-nh), Sahâulah yaptığı incelemede farklı adlar taşıyan aynı eserleri müstakil kitap kabul ederek bu sayıyı otuz ikiye kadar çıkarmış, Ahmet Ateş de makalesinde on dokuz eserinin Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazma nüshalarını tanıtmıştır (bk. bibl.). 1. *Hadâ'îku's-sihr fi deķā'iki's-şîr*. Vatvât'ın en tanınmış eseri olup Fars edebiyatında Râdûyânî'nin *Tercümânü'l-belâga's*ından sonra belâgata dair yazılan en eski kitaptır (Tahran 1272, 1291, 1302; nşr. Abbas İkbâl Âştîyânî, Tahran 1308 hş., 1342 hş., 1360 hş., 1362 hş.). Müellifin seksen kadar edebî sanat hakkında bilgi verdiği, âyet, söz ve şiirlerden örnekler getirdiği bu çalışma daha sonra Şems-i Kays'ın *el-Mu'cem fi me'âyiri eş'ârî'l-'Acem*'i yanında bu konuda yazılan hemen bütün eserlere kaynak teşkil etmiştir. İbrâhim eş-Şevâribî tarafından Arapça'ya çevrilen eseri (Kahire 1364/1945), N. Yu. Chalisova Rusça tercümesiyle birlikte neşretmiştir (Moscow 1985). 2. *Dîvân*. Tezkire müelliflerinin 12.000 veya 15.000 beyitten meydana geldiğini kaydettikleri Farsça divânın Saîd-i Nefîsî tarafından yapılan neşri (Tahran 1339 hş.) 8563 beyitten ibarettir; 6799 beyti kasideler, kalanı diğer nazım şekilleri teşkil eder. Kasidelerinin büyük kısmını Sultan Atsız için kaleme almış, Bâvendîler'den I. Şah Gâzî Rüstem b. Ali, Batı Karahanlıları'ndan Ebü'l-Kâsım II. Mahmûd, Şirvanşahlar'dan Fahreddin Ebü'l-Heycâ (III. Menûçîhr) gibi hükümdarlarla birçok devlet adamı için de kasideler yazmıştır. Lafzî sanatları iyi kullanan Fars şairleri arasında yer alan Vatvât, aynı zamanda Fars edebiyatında birinci beytinden son beytime kadar musarra' olan kasideleri ilk defa yazan kişi olarak bilinmektedir. Onun çeşitli kitaplarında yer alan Arapça şiirlerinin ayrı bir divanda tesbit edildiği belirtilmektedir. 3. *Nâmeĥâ-yi Reşidüddin Vatvât*. Müellif, devlet adamlarına ve tanınmış kişilere yazdığı Farsça mektup ve resmî yazılarını *Ebkârü'l-efkâr fi'r-resâ'il ve'l-eş'âr* ile *'Arâ'isü'l-ĥavâtîr ve nefâ'isü'n-nevâdir* adlı iki kitapta toplamıştır. Bu eserler ayrıca Vatvât'ın Arapça ve Farsça kaside ve kıtalarını da ihtiva etmektedir. İki eserdeki Farsça mektupları Kâsım Tûyserkânî uzun bir mukaddimeyle birlikte *Nâmeĥâ-yi Reşidüddin Vatvât* adıyla yayımlamış (Tahran 1338 hş.), resmî yazıların en güzel örnekleri arasında yer alan Arapça mektupla-

Reşidüddin
Vatvât'ın
Ebkârü'l-efkâr
adlı eserinin
ilk iki sayfası
(İÜ Ktp., FY, nr. 424)

VATVÂT, Reşidüddin

rını da Muhammed Fehmî neşretmiştir (*Mecmû'atü Resâ'ili Reşidüddin el-Vatvât*, I-II, Kahire 1315). H. Horst on mektubu Almanca'ya tercüme etmiş (ZDMG, CXVI [1966], s. 23-43), Zemahşerî'ye yazdığı mektup da ayrıca neşredilmiştir (*Resâ'ilü'l-bülegâ'*, nşr. Muhammed Kürd Ali, Kahire 1954, s. 378-381). 4. *Le'tâ'ifü'l-emşâl ve tarâ'ifü'l-aqvâl*. Arapça 281 meselin Farsça tercüme ve şerhi olup mukaddimeden sonra Fars alfabesine göre yirmi sekiz bölüme (bab) ayrılmış, mesellerin ilk harfine göre alfabetik düzenlenmiştir (nşr. Seyyid Muhammed Bâkir Sebzevârî, Tahran 1358 hş.; nşr. Habîbe Dânişâmuz, Tahran 1376 hş.). 5. *Ma'tlûbü küllî tâlib min kelâmi emîri'l-mü'minîn 'Alî b. Ebî Tâlib* (*Terceme-yi Şad Kelime*). Eserde Hz. Ali'nin Câhiz tarafından derlenen 100 hikmetli sözünün Farsça tercüme ve açıklaması, ayrıca ikişer beyit halinde manzum çevirisi yer almaktadır (Tebriiz 1259, 1312; Tahran 1304; nşr. Mîr Celâleddin Muhaddis Urmevî, Tahran 1348 hş.; Lat. tercümesiyle, nşr. Stickel, Jena 1834; Alm. tercümesiyle nşr. M. H. L. Fleischer, Leipzig 1837; İng. tercümesiyle, nşr. Harley, Calcutta 1927). *Vatvât, Neşrû'l-le'âlî min kelâmi emîri'l-mü'minîn 'Alî'de* ise Hz. Ali'nin özlü sözlerini açıklama ve yorum yapmadan bir araya getirmiştir. Hulefâ-yi Râşidîn'den diğer üçünün 100 hikmetli sözünü de ayrı ayrı derleyerek Farsça'ya çevirip şerhetmiş, ikişer beyit halinde manzum çevirilerini de yapmıştır. Bunlar *Tuḥ-fetü's-şadîk ile's-şadîk min kelâmi emîri'l-mü'minîn Ebî Bekri's-Şiddîk, Faşlü'l-ḥittâb min kelâmi emîri'l-mü'minîn 'Ömer b. el-Ḥaṭṭâb ve Ünsü'l-lehfân min kelâmi emîri'l-mü'minîn 'Osmân b. 'Affân* adını taşımaktadır. *Vatvât*, kendisinin Arapça hikmetli sözlerinden 100'er tanesinin de *Ġarâ'ibü'l-kilem fi reġâ'ibi'l-ḥikem, Ġurerü'l-aqvâl ve durerü'l-emşâl, el-Kilemü'n-nâşiha ve'l-ḥikemü's-şâliha, Mefâtiḥü'l-ḥikem ve meşâbiḥü'z-zulem, Münyetü (Bugyetü)'l-mütekellimîn ve ġunyetü'l-müte'allimîn, 'Uḫūdü'l-le'âlî ve su'ūdü'l-leyâlî, Cevâhirü'l-ḳalâ'id ve zevâhirü'l-ferâ'id* adıyla yedi risâlesinde toplamıştır. 6. *Bedâyi'u't-tarşî'ât ve revâyi'u't-tescî'ât* (nşr. Muhsin Zâkir el-Hüseynî, *el-Ma'ârif*, XX/1 [Tahran 1382/2003], s. 3-49). *Vatvât*'in diğer bazı eserleri de şunlardır; *Risâle-i 'Arûz* (Arap ve Fars şiirindeki aslî ve fer'î yirmi dokuz bahir hakkındadır, nşr. Ahmed Ateş – Abdülvehhâb Tarzî, *Farsça Grameri* içinde, İstanbul 1962, s. 252-262), *el-Fevâ'idü'l-alâ'iyye, Muḥtaşar*

der Taşhîfât, Münşe'ât, Nuḫūdü'z-zevâhir ve 'uḫūdü'l-cevâhir (Arapça-Farsça sözlük), *'Umdetü'l-bülegâ'* ve *'uddetü'l-fuşaḥâ'* (eserlerin yazma nüshaları için bk. Şerîfî, I, 454-455; Ateş, X [1959], s. 1-24; *Mu'cemü'l-maḥḫûṭâtü'l-mevcûde*, II, 1349-1350).

BİBLİYOGRAFYA :

Reşidüddin Vatvât, *Ḥadâ'iku's-siḥr fi deḳâ'iki's-şî'r* (nşr. Abbas İkbâl Âştîyânî), Tahran 1308 hş., neşredenin girişi; *Nâmeḫâ-yi Reşidüddin Vatvât* (nşr. Kâsım Tûyserkânî), Tahran 1338 hş., neşredenin girişi, s. 3-133; Beyhâkî, *Tetimme*, I, 166; İbn İsfendiyâr, *Târîḫ-i Ṭaberistân* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1320 hş., s. 109-112; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebe': İrsâdü'l-erib* (nşr. D. S. Margoliouth), Kahire 1925, VII, 91-95; Avfî, *Lübâb*, I, 80; Cüveynî, *Târîḫ-i Cihângüşâ*, II, 6-11, 17; Müstevfî, *Târîḫ-i Ġüzide* (Nevâtî), s. 756; Devletşâh, *Tezkiretü's-şu'arâ'* (nşr. Muhammed Abbâsî), Tahran 1337 hş., s. 98; Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât* (nşr. M. Emîn el-Hancî), Kahire 1326, s. 97; Rızâ Kuli Han Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşaḥâ'* (nşr. Mûzâhir Musaffâ), Tahran 1339 hş., II, 655; Browne, *LHP*, II, 330-333; Bediüzzaman Fîrûzânfer, *Sûḫan ü Sûḫanverân*, Tahran 1318 hş., I, 345-356; Safâ, *Edebiyyât*, II, 628-636; Sakhâulâh, "Raşid's Life and Literary Activity", *Professor Muhammad Shafi' Presentantion Volume* (ed. S. M. Abdullah), Lahore 1955, s. 201-220; Storey, *Persian Literature*, V/2, s. 551-554; Şerîfî, "Reşid-i Vatvât", *Ferhengnâme-i Edebi Fârsi* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1380/2001, I, 449-455; *Mu'cemü'l-maḥḫûṭâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbül ve Ânâṭûli* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], II, 1349-1350; Ahmet Ateş, "Raşid al-Din Vatvât'ın Eserlerinin Bazı Yazma Nüshaları", *TD*, X (1959), s. 1-24; Zehra Bilgegil, "Raşid al-Din Vatvât'ın Abkâr al-Afkâr fi'r-Resâil va'l-Aş'âr İsimli Eserinin Yeni Bir Nüshası", *TTK Belleten*, LVII/220 (1993), s. 747-750; M. Nazif Şahinoġlu, "Vatvât", *İA*, XIII, 235-240; F. C. de Blois, "Raşid al-Din Watvât", *EI²* (İng.), VIII, 444-445.

DERYA ÖRS

VÂV

(الواو)

Arap alfabesinin yirmi yedinci harfi.

Osmanlı alfabesinin yirmi dokuzuncu, ebced tertibinin ve Fenike alfabesinin altıncı harfi olup ebced hesabında sayı değeri 6'dır. Fenike alfabesinden gelen **vâv** adı değişmeden Ârâmîce, İbrânîce ve Arapça'ya geçmiştir. Fenike dilinde **vav** "çivi, kama, gemi direği, desteği" demektir. Harfin biçim evrimi daha çok son anlamla ilgili olduğunu göstermektedir. Halîl b. Ahmed'e göre Arapça'da **vav** "büyük hörgüçlü deve" (ve "zayıf adam") anlamındadır (*el-Hurûf*, s. 31).

Arapça'da **vav** sesi, iki dudağın birbiri üzerine kapanmadan bir miktar aralık kal-

ması (infittâh sıfatı) ve iki yanlarının biraz yuvarlak oval bir biçim almasıyla çıkarılır. Bu sebeple çift dudaksıl bir sese sahip bulunduğu gibi dudakların kapanmayıp havanın sızmasına imkân sağlamasıyla da sızıcı bir ses niteliği taşır. Sâmiye'de **vav** çift dudaksıl bir sızıcıdır. Aynı mahreçten çıkan "m" ve "b" de ise dudaklar birbiri üzerine kapanır (intibak) ve hava sızması olmaz. İbn Sînâ'ya göre **vav** "fâ"nın mahrecinden çıkar, ancak "fâ"ya nisbetle daha hafif bir hava basıncına sahiptir ve daha yumuşak (rihvet) bir ses özelliği taşır (*Meḫâricü'l-ḫurûf*, s. 20). Bu durumda "vâv"ın mahreç sahası dudaklardan dil ucuna doğru bir yayılma gösterir. Uzatıcı ünlü (med harfi) görevi yapan "vâv"ın mahrecinin ağız boşluğu olduğu fikri genel kabul görmüşse de Sîbeveyhi ile Ca'berî bunun da hareketli "vâv"ın mahrecinden çıktığını belirtir. Özellikle Kur'an kıraatinde önü üstün olan sâkin **vav** yumuşak bir sesle telaffuz edildiğinden "lîn harfi" adı verilir. Kendisinden sonra sâkin bir harf gelince bu **vav**, uzun-yumuşak bir sesle çıkarıldığından "lîn meddî" diye anılır; "اَلْوَم" lîn harfine, "اَلْوَم" ise lîn meddine örnek teşkil eder. Modern fonetikçiler "vâv"ın telaffuzunda dil kökünün art damağa yaklaştığını, bu sebeple onun dudaksıl-art damaksıl bir ses olduğunu kabul eder (Gânim Kaddûrî el-Hamed, s. 217). Günümüz Türkçe'sinde **vâv** sesi, söylenişi ön dişlerle de ilgili görülerek "yarım vokal çift dudaksıl, daraltıcı, ötümlü diş dudaksıl ünsüz" biçiminde tanımlanmıştır.

Vav Arapça kelimelerin bünyesinde asıl harf (vecd, cevz, adv), ayrıca ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci zâit harf (kevşer, cedvel, cürmûk, ḫayzebûn) şeklinde bulunabilir. Bir kelimeyi daha üst bir kalıba aktarma işlevi gören ilhak "vâv"ı da zâittir; "جهر" nin "جهور" şeklinde üçlü kalıptan dörtlüye aktarılması gibi. Üçüncü tekil şahıs zamirinde "4" okunuşta var olan, bazan da "هم، کم، تم" zamirlerinin sonuna eklenecek uzatma işlevi gören "vav"lar da zâittir: "همو، کمو، تمو" gibi. Kesre ve tenvin kabul etmeyen (gayr-i munsarif) Ömer (عمر) ismiyle karışmasını önlemek için Amr (عمرو) isminin sonuna ref' ve cer halinde zâit bir **vav** eklenir. Nasb halinde ise -Ömer ismi tenvin alamayacağından- buna ihtiyaç duyulmaz. Yine aynı grafik yapıya sahip "أبي" grubunu "إبى" harf-i cerrinden ayırmak için "أولات، أولاء، أولي، أولو، أولئك" ve "أولئك" "أبيك" "أبيك"den ayırmak amacıyla eklenen **vav**lar (vâv-ı fârika) ziyade olup uzatma vazifesi görmez. Hemzenin ötreli olduğunun göstergesi biçiminde altına destek ögesi olarak konu-